

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Факультет філології
Кафедра української мови

**СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ
ІСТОРИЧНОЇ ГРАМАТИКИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ»**

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта
(Українська мова і література)»

Спеціальність А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Предметна спеціальність А4.01 Середня освіта (Українська мова і література)

Галузь знань А Освіта

Затверджено на засіданні кафедри
української мови
протокол № 1 від «26» серпня 2025 р.

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	«Лінгводидактичні засади вивчення елементів історичної граматики в середній школі»
Викладач (-і)	професор Брус Марія Петрівна
Контактний телефон викладача	+380673408525
E-mail викладача	mariia.brus@cnu.edu.ua
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС, 90 год.
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	упродовж семестру за встановленим розкладом на кафедрі та з розрахунком відповідного часу
2. Анотація до навчальної дисципліни	
Навчальна дисципліна «Лінгводидактичні засади вивчення елементів історичної граматики в середній школі» розкриває процес становлення й розвитку писемного варіанта української мови XI – XV ст., показує формування всіх її рівнів, у взаємозв'язку з тогочасною правописною традицією і живомовною практикою. Вона дає змогу ознайомитися з найдавнішими писемними традиціями, вивчити закономірності формування її фонетичної системи, лексичного складу, словотвірної структури, граматичної будови у давній писемний період, простежити відображення українських мовних рис у писемних джерелах того часу, розкрити основні тенденції, що визначили подальший розвиток української мови і сучасний її стан. Дисципліна спрямована на вивчення та засвоєння питомих лінгвальних явищ і процесів, давніх писемних традицій розвитку української мови, які необхідні для розкриття фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних особливостей розвитку української мови на уроках словесності в школі.	
3. Мета та цілі навчальної дисципліни	
Метою курсу є засвоєння основ історичної граматики української мови та лінгводидактичне спрямування їх на вивчення в середній школі елементів фонетичного, лексичного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного розвитку української мови. Основними цілями вивчення дисципліни є: • оволодіти знаннями і вміннями розкривати на уроках української мови в школі історію виникнення української мови, постання української писемності, спорідненість української мови з іншими слов'янськими мовами; • засвоїти і доступно висвітлювати основні процеси становлення фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних ознак української мови; • розвивати вміння аналізувати на уроках словесності фонетичні, лексичні, словотвірні, граматичні явища, успадковані українською мовою з праслов'янського періоду, та порівнювати з іншими слов'янськими мовами; • навчитися розрізняти і демонструвати учням у школі індоєвропейські, спільнослов'янські, східнослов'янські, західнослов'янські і ранні писемні форми слів із урахуванням різних мовних рівнів; • виявляти й характеризувати в тексті специфічні фонетичні, лексичні, словотвірні, морфологічні і синтаксичні ознаки української мови та порівнювати їх із мовними ознаками інших слов'янських мов; • набути і втілити на уроках української мови в середній школі знання, уміння й навички роботи з давніми писемними пам'ятками, історичною лінгвістичною літературою, лексикографічними джерелами.	
4. Програмні компетентності та результати навчання	
Інтегральна компетентність Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі середньої освіти, що передбачає застосування теорій і методів освітніх наук і характеризується комплексністю й невизначеністю педагогічних умов організації навчально-виховного процесу в основній (базовій) середній школі. Загальні компетентності:	

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, вироблення власної дослідницької стратегії та реалізації її у професійній діяльності

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області й професійної діяльності вчителя.

ЗК 4. Здатність бути креативним, застосовувати теоретичні знання в практичних ситуаціях

ЗК 7. Здатність навчатися й оволодівати новими знаннями.

ЗК 9. Здатність працювати в колективі, мотивувати досягнення мети, приймати раціональні рішення, створювати психологічно позитивний клімат, діяти на базі етичних міркувань, готовність брати ініціативу на себе.

Фахові компетентності:

ФК 1. Здатність активно застосовувати професійно-профільні знання, уміння й навички з мовознавчих, літературознавчих, психолого-педагогічних дисциплін із використанням передових освітніх технологій у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів.

ФК 4. Здатність кваліфіковано застосовувати сучасні методи й освітні технології навчання, реалізовувати ефективні підходи (особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання української мови і літератури, світової літератури на підставі передового вітчизняного досвіду.

ФК 6. Здатність здійснювати об'єктивний контроль і оцінювання рівня навчальних досягнень учнів з української мови і літератури, аналізувати особливості сприйняття й засвоєння учнями навчальної інформації з метою прогнозу ефективності та корекції освітньо-виховного процесу.

ФК 11. Здатність здійснювати власне дослідження в освітній діяльності, узагальнювати й оприлюднювати результати розроблення актуальної проблеми (у фахових виданнях, виступах тощо).

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Знати сучасні лінгводидактичні засади навчання української мови і літератури.

ПРН 8. Володіти комунікативною мовленнєвою компетентністю з української та іноземної мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендації із мовної освіти), здатність удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контекстах.

ПРН 10. Знати державний стандарт загальної середньої освіти, навчальні програми з української мови і літератури для закладів освіти та практичні шляхи їх реалізації в різних видах урочної та позаурочної діяльності.

ПРН 11. Порівнювати мовні та літературні факти, явища, визначати їхні подібності й відмінності.

ПРН 15. Застосовувати сучасні методики й технології (зокрема інформаційні) для забезпечення якості освітньо-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни

Вид заняття	Загальна кількість – 90 год
Лекції	12 д.ф.н., 12 з.ф.н.
практичні заняття	18 д.ф.н., 8 з.ф.н.
самостійна робота	60 д.ф.н., 70 з.ф.н.

Ознаки навчальної дисципліни

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативна/ Вибіркова
4	A4 Середня освіта A4.01 Українська мова і література	2	Нормативна

Тематика навчальної дисципліни

Тема	кількість годин					
	лекції		практичні заняття		самостійна робота	
	Ден. ф.н	Заоч. ф.н	Ден. ф.н	Заоч. ф.н	Ден. ф.н	Заоч. ф.н

Тема 1. Спільнослов'янські звукові зміни в шкільній програмі вивчення давніх фонетичних процесів української мови.	2	2	2	2	10	10
Тема 2. Фонологічна й фонетична системи давньої української мови в методиці розкриття специфічних звукових змін.	2	2	4	2	10	10
Тема 3. Формування праслов'янського лексичного складу і становлення лексики української мови XI–XV ст. як передумова освоєння найдавнішої питомої лексики основа та пізнання власне української лексики за програмою школи.	2	2	2	2	10	10
Тема 4. Словотворення іменних частин мови, дієслів і незмінних слів у вивченні становлення й еволюції словотворчих засобів української мови.	2	2	2		10	15
Тема 5. Давньоукраїнська словозміна іменників, прикметників, займенників, числівників, дієслів як підґрунтя вивчення елементів формування іменних та неіменних частин мови, становлення їхніх граматичних ознак.	2	2	4	2	10	10
Тема 6. Структура давньоукраїнського речення, синтаксис простого і складного речень у програмі вивчення початків простого і складного речень української мови.	2	2	4		10	15
ЗАГ.	12	12	18	8	60	70

6. Система оцінювання навчальної дисципліни

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	Система оцінювання курсу відповідає критеріям оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти в університеті. Допуск до іспиту становить максимум 50 балів, за складання екзамену – максимум 50 балів. Робота на практичних заняттях упродовж семестру оцінюється за 100-бальною шкалою та максимальною кількістю 30 балів. Під час виставлення допуску до іспиту враховуються навчальні досягнення, отримані в процесі оцінювання на практичному занятті (максимум 30 балів), при виконанні контрольної роботи (максимум 10 балів) та самостійної роботи (максимум 10 балів). Загальна максимальна кількість балів за навчальний курс становить 100 балів.
Вимоги до письмової роботи	Письмова контрольна робота складається з 2 завдань: розкриття теоретичних питань – 5 балів, відтворення 5 слів у трьох давніх формах (індоєвропейській, праслов'янській, давньоукраїнській) – 5 балів; терміни написання роботи передостаннє практичне заняття.
Семінарські/практичні заняття	Закріплення й повторення теоретичних питань зі всіх розділів курсу. Виконання письмових завдань для відтворення давньоукраїнських, праслов'янських та індоєвропейських форм слів із поясненням їхніх фонетичних, лексичних, словотвірних, граматичних і стилістичних змін.
Умови допуску до підсумкового контролю	Для визначення рейтингового підсумкового контролю до уваги взято присутність здобувача на лекційних і практичних заняттях, його активність та успішність у процесі виконання практичних завдань, підготовки самостійної роботи, написання контрольної роботи; відсутність пропусків і запізнень на заняття; дотримання етики й культури поведінки на заняттях.

Підсумковий контроль	Форма контролю: іспит (50 б). Форма здачі: письмова робота (розв'язання тестів (30 б.), пояснення теоретичних питань (10 б.), виконання завдань (10 б.)); структура тестів: 4 варіанти з однією правильною відповіддю, яка оцінюється в 1 бал.
----------------------	--

7. Політика навчальної дисципліни

Письмові роботи. Виконання письмових робіт у процесі вивчення навчальної дисципліни є обов'язковим для всіх здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Інформація щодо результатів тестування, контрольної роботи, виконання індивідуальних робіт, оцінки в цілому надається кожному здобувачеві вищої освіти індивідуально, що відображено в електронному журналі. Неприпустимими є плагіат та списування. Виконання індивідуального завдання має бути виконане до останнього практичного заняття (згідно з розкладом практичних занять).

Академічна доброчесність. Викладання навчальної дисципліни та взаємодія із здобувачем вищої освіти ґрунтуються на основі положень нормативно-правових документів та принципів академічної доброчесності, що регламентують діяльність здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників: Кодекс честі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (<http://surl.li/vystzz>), Положення про Комісію з питань етики та академічної доброчесності Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (<http://surl.li/fhjkjz>), Положення про запобігання академічному плагіату в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (<http://surl.li/qwibaw>), Положення про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (<http://surl.li/lympni>).

Відвідування занять. Порядок та організація контролю знань здобувачів вищої освіти визначаються Положенням про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (<http://surl.li/rokxqk>). Пропуски практичних занять відпрацьовуються. Здобувач вищої освіти зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття відповідно до Порядку організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (<http://surl.li/sveiyt>).

Неформальна освіта. Можливість зарахування результатів неформальної освіти регламентується Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (<http://surl.li/vvwxlh>).

8. Рекомендована література

- Брус М. П. Діахронія та синхронія німецьких мовних впливів у національній мовній картині світу (на рівні фемінітивотворення і фіемінітивовживання). *Закарпатські філологічні студії*: науковий журнал. Ужгород, 2025. https://drive.google.com/drive/folders/10MMAip44m0FiKbSYM02K7JAV6SAw8_Nl
- Брус М. П. Діахронні та синхронні вияви польських впливів у фемінітивній підсистемі української мови. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*: наук. журнал / гол. ред. С. І. Хороб. Івано-Франківськ, 2024. № 19(71). С. 205–215. <https://drive.google.com/drive/folders/17NSwVBPKRaYXvliXvDIWtFQ3Y07K5cQB>
- Брус М. П. Діахронні та синхронні вияви чесько-українських мовних зв'язків у фемінітивній підсистемі. «Сучасна україністика дома й у світі: виклики, проблеми, перспективи»: матеріали XII Оломоуцького симпозиуму україністів. Оломоуць: Університет Палацького в Оломоуці, 2024. С. 10–18. <https://drive.google.com/drive/folders/1h287d6Uh58ZVVGcOOXXu-3tLJYyNjoQR>
- Брус М. П. Історія безприйменникових конструкцій української мови в дослідженнях професора І. Слинька. *Актуальні аспекти синтаксису: сучасний стан і перспективи* дослідження: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (16–17 червня 2022 року). Чернівці: ЧДУ імені Ю.Федьковича, 2022. <https://drive.google.com/drive/folders/12FkQCfLCWa0j3IvHpJGVEfRNKK9tRiw>
- Брус М. П. Лексикографічна інтерпретація фемінітивів у сучасній українській літературній мові. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, 2022, № 56. С. 12–24. <https://drive.google.com/drive/folders/1uHuQ4EsyI83OJn6RG1tXbBkxume7IU2v>

6. Брус М. П. Лінгводидактичні засади вивчення елементів історичної граматики в середній школі: у 3 ч.: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: ПП Голіней О. М., 2024. Ч.І. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці. 254 с.; Ч.ІІ. Практичний матеріал. Термінологічний словник. Тестові завдання. 156 с.; Ч.ІІІ. Хрестоматійні матеріали. 128 с. <https://surl.li/pedijj>
7. Брус М. П. Найменування жінок по батькові в історії української мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. Ужгород, 2021. Вип. 1(45). С. 86–92. <https://drive.google.com/drive/folders/1uHuQ4Esyl83OJn6RG1tXbBkxume7IU2v>
8. Брус М. П. Походження фемінітивів (на основі «Етимологічного словника української мови» за гол. ред. О. С. Мельничука). *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство. II*: зб. наук. праць до 100-річчя від дня народження. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 217–233. https://drive.google.com/drive/folders/1WWToc6aLvLjoayTBvdGM6naI7F-l_Y4s
9. Брус М.П. Становлення давньоукраїнської орфоепії. *Матеріали IV Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство. Київ – Софія – Харків – Шумен, 2024. С. 20–25. <https://drive.google.com/drive/folders/1h287d6Uh58ZVVGcOOXXu-3tLJYyNjoQR>
10. Брус М. П. Формування української літературної мови в контексті кирило-методіївських писемних традицій. *Матеріали V Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство. Київ – Софія – Харків – Шумен, 2025. С. 18–23. https://drive.google.com/drive/folders/10MMAip44m0FiKbSYM02K7JAV6SAw8_Nl
11. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. (наказ Міністерства освіти і науки України від 10 жовтня 2023 року № 1226).
12. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. (наказ Міністерства освіти і науки України від 24 липня 2023 року № 883).
13. Етимологічний словник української мови: у 6 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1: А–Г. 632 с.; 1985. Т. 2: Д–Копці. 572 с.; 1989. Т.3: Кора–М. 552с.; 2004. Т.4: Н–П. 656 с.; 2006. Т.5: Р–Т. 704с.; 2012. Т.6: У–Я. 568 с.
14. Історія української мови / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Київ: Наукова думка, 1979. Фонетика. 368 с.; 1978. Морфологія. 540 с.; 1983. Лексика і фразеологія. 744 с.; 1983. Синтаксис. 504 с.
15. Колоїз Ж. В. Історична фонетика і граматики української мови: навч. посіб. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с.
16. Крижанівська О.І. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматики: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 248 с.
17. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст. Київ – Житомир: «Полісся», 2015. 352 с.
18. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: у 2 т. / ред. кол.: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 1: А–М. 631 с.; 1978. Т. 2: Н–Ө. 592 с.
19. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / переклад з англійської. С. Вакуленка, А. Даниленка ; редактор Л. Ушкалов. Харків: Акта, 2002. 1056 с.

Викладач

**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови**

Марія БРУС